

А.У. Кірычэнка

**ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ БІБЛЕЙСКАГА ПАХОДЖАННЯ
Ў БЕЛАРУСКІХ ПЕРАКЛАДАХ НОВАГА ЗАПАВЕТУ
(НА МАТЭРЫЯЛЕ ЕВАНГЕЛЛЯ ПАВОДЛЕ МАЦВЕЯ)**

**ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ БИБЛЕЙСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ
В БЕЛОРУССКИХ ПЕРЕВОДАХ НОВОГО ЗАВЕТА
(НА МАТЕРИАЛЕ ЕВАНГЕЛИЯ ОТ МАТФЕЯ)
BIBLICAL IDIOMS
IN BELARUSIAN TRANSLATIONS OF THE NEW TESTAMENT
(BASED ON THE GOSPEL OF MATTHEW)**

В статье рассматриваются способы перевода разными белорусскими переводчиками отрывков из Евангелия от Матфея, на основе которых возникли белорусские фразеологизмы.

Ключевые слова: фразеология, Евангелие от Матфея, греческий оригинал, библеизм.

This paper studies methods used by different Belarussian translators to translate the excerpts from the Gospel of Matthew from which some Belarussian idioms have arisen.

Keywords: phraseology, the Gospel of Matthew, Greek original text, biblical expression.

БГУ, Минск, Беларусь.

Біблія ўвогуле і Евангеллі ў прыватнасці з'яўляюцца багатай фразеалагічнай крыніцай беларускай мовы. У «Этымалагічным слоўніку фразеалагізмаў» І. Я. Лепешава [1] знаходзяцца 30 фразеалагічных адзінак евангельскага паходжання. З іх 17 бяруць свой пачатак з Евангелля паводле Мацвея, адна – з Евангелля паводле Марка, 9 – з Евангелля паводле Лукі і тры – з Евангелля паводле Яна. На наш погляд, гэта невялікая колькасць з тых фразеалагізмаў, якія існуюць у беларускай мове, асабліва калі параўноўваць, напрыклад, з рускай мовай (розныя фразеалагічныя слоўнікі рускай мовы фіксуюць больш за 120 фразеалагічных адзінак евангельскага паходжання).

Згодна з традыцыйнай класіфікацыяй фразеалагічных адзінак біблейскага паходжання падзяляюцца на тыя, якія ўзніклі з адпаведных словазлучэнняў (свабодных і метафарычна пераасэнсаваных) ці цэлых выразаў і маюць старажытнагрэчаскі аналаг (фразеалагізмы-цытаты), і тыя, што склаліся на аснове сюжэтаў і вобразаў. Паводле паходжання беларускія біблейскія фразеалагізмы бываюць запазычаныя з царкоўнаславянскай мовы (у тым ліку калкі і паўкалкі), запазычаныя з лацінскай, нямецкай і іншых заходнеўрапейскіх моў, агульныя для ўсіх славянскіх моў, агульныя для ўсходнеславянскіх моў, паўкалкі з рускай мовы і ўласна беларускія.

У артыкуле будуць разгледжаны спосабы перакладу тых урыўкаў з Евангелля паводле Мацвея, якія з'явіліся крыніцай фразеалагічных адзінак; аналізуюцца беларускія пераклады Новага Запавету Біблейскай камісіі Беларускай Праваслаўнай Царквы (БПЦ) [2], Секцыі па перакладзе пры Канферэнцыі Католіцкіх Біскупаў у Беларусі (ККББ) [5], Лукі Дзекуць-Малея і Антона Луцкевіча (Дз-М. і Л.) [3] і Яна Станкевіча (Ст.) [4].

З 17 фразеалагізмаў, якія бяруць свой пачатак у Евангеллі паводле Мацвея, 7 запазычаныя з царкоўнаславянскай мовы і 4 паўкалкі з царкоўнаславянскай. Фразеалагізмы *воля твая* (6:10), *соль зямлі* (5:13), *умыць рукі* (27:24) усімі разгледжанымі намі перакладчыкамі так і перадаюцца.

Выраз *аддзяляць (адлучаць) авеч ад козішч*, які сустракаецца ва ўрыўку 25:32 і мае наступны грэчаскі аналаг: *ὁ ποιὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων* (літ. «пастух аддзяляе авечак ад казлянят») – ні ў адным з беларускіх перакладаў не захоўвае свайго царкоўнаславянскага варыянта: «пастух аддзяляе авечак ад казлоў» (БПЦ, ККББ), «пастух аддзяляе авец ад казлоў» (Дз-М. і Л.), «пастыр адлучае авечкі ад казлоў» (Ст.). Прычынай гэтага можа быць тое, што ў тэксце Евангелля дадзены выраз выкарыстоўваецца ў сваім прамым значэнні.

Фразеалагізм *злоба дня*, які ўзнік на падставе выразу доўгбёте днёви злѡба егѡ (грэч. ἀρετὸν τῇ ἡμέρῃ ἢ καὶ τῇ αἰτίῃ – літ. «дастатковы дню яго клопат») таксама не сустракаецца ў беларускіх перакладах. Аўтары літаральна пераклалі гэты ўрывак: «досыць кожнаму дню свайго клопату» (БПЦ), «хопіць кожнаму дню свайго клопату» (ККББ), «годзе для кожнага дня свайго ліха» (Дз-М. і Л.), «досыць дню свайго ліха» (Ст.). Цікава, што асобна ў слоўніку прадстаўлены фразеалагізм *на злѡбу дня*, але ўжо як агульны для ўсходнеславянскіх моў.

Цікавымі нам падаюцца пераклады фразеалагізма *кесарава кесараві* (грэч. ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι – літ. «аддайце тое, што Кесара, Кесару» (22:21)). Слова *Καίσαρ* – грэчаскі аналаг лацінскага *Caesar*, якое па-рознаму вымаўлялася ў розныя часы, адсюль і розныя фанетычныя варыянты гэтай лексемы: «адавайце кесарава кесару» (БПЦ), «адавайце цэзарава цэзару» (ККББ), «аддайце цэсарава цэсару» (Ст.), а Л. Дзекуць-Малей і А. Луцкевіч наогул выкарысталі рускую лексему «цар», якая таксама паходзіць ад лац. *Caesar*: «аддайце цэсарава цару».

Выраз *царства нябеснае* (грэч. ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν – літ. «царства набэсаў») неаднаразова сустракаецца ў Евангеллі паводле Мацвея (5:3; 5:10; 5:19; 5:20 і г.д.). Слова «царства» пакінулі ў сваіх перакладах БПЦ і Л. Дзекуць-Малей і А. Луцкевіч. Секцыя па перакладзе пры ККББ перадае гэты выраз як «Валадарства Нябеснае», а Ян Станкевіч – як «гаспадарства нябэснае», напэўна, жадаючы пазбегнуць русізма.

Да паўкалек з царкоўнаславянскай належаць фразеалагізмы *трыццаць срэбранікаў* (*срэбранікаў*), *уліваць (уліць) у старыя мяхі новае віно, хлеб надзённы*. Усе перакладчыкі захавалі такія варыянты гэтых выразаў, толькі ў апошнім слова «надзённы» ўсе, акрамя БПЦ, замянілі на «штодзённы». Таксама да паўкалек з царкоўнаславянскай належыць выраз *сыпаць бісер (перлы) перад свіннямі* (7:6) (грэч. πρὸς βάλλετε τοὺς μαργαρίτας τοῖς ὑποφύοις – літ. «не кідайце перлы вашы перад свіннямі»). Фразеалагізм захоўвае царкоўнаславянскі «бісер», а беларускія перакладчыкі выкарыстоўваюць лексему «перлы» («пэрлы», «пярліны»), якая, згодна з «Этымалагічным слоўнікам русскаго языка» М. Фасмера, паходзіць ад лац. *pirula* (пазней *regula*, *perla*) «маленькая груша».

Агульнымі для амаль усіх славянскіх, а таксама некаторых заходнеўрапейскіх (французскіх, нямецкай) моў з'яўляюцца фразеалагізмы *будаваць на пяску* (7:26) і *воўк у авечай скурцы* (7:15). Першы выраз

узнiк на базе евангельскай прытчы пра непрадбачливага чалавека, які «збудаваў свой дом на пяску» (БПЦ), «пабудаваў свой дом на пяску» (ККББ і Дз-М. і Л.), а ў Я. Станкевіча «людзіна, што паставіла дом свой на пяску». Фразеалагізм *воўк у авечай скуру* складаўся на падставе выказвання Хрыста: *προσέχετε ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδομασίν προβάτων, ἔσθωεν δὲ εἰσὶν λύκοι ἀρπαγῆς* (літ. «сцеражыцеся хлуслівых прарокаў, якія прыходзяць да вас у адзенні авечак, а ўнутры ёсць ваўкі драпежныя»). Пераклады БПЦ, ККББ і Я. Станкевіча блізкія да арыгінала: для грэчаскай лексемы *ἐνδομα* 'адзенне' адпаведна абраныя варыянты «адзежа», «вопратка» і «падцецьце». І толькі пераклад Л. Дзекуць-Малея і А. Луцкевіча трапляе пад уплыў існуючага фразеалагізма: «у авечай скуру».

Агульныя для ўсходнеславянскіх моў фразеалагічныя адзінкі як *ойча наш* (6:9) і *пад студам* (5:15). Першая паходзіць ад пачатку адной з асноўных малітваў, якой вучыць маліцца Хрыстос у Нагорнай пропаведзі; амаль усе перакладчыкі пакідаюць слова «ойча», толькі ў Яна Станкевіча гэта перадаецца як «Войча». Для другога выразу аўтар слоўніка памылкова дае спасылку на Евангелле паводле Лукі, але на самой справе гэта Евангелле паводле Мацвея 5:15. Фразеалагічная адзінка *пад студам* узнікла з наступнага ўрыўка Евангелля паводле Мацвея: *οὐδὲ καί οὐσιν λύχνον καὶ τὴθέασιν αὐτὸν ὑπὸ τὸν μόδιον* (літ. «і не запальваюць свечніцой і не ставяць яе пад модзію»). Модзію (грч. *μόδιος* – ад лац. *medius* – мера сыпкіх цел) у дадзеным выпадку мае значэнне нейкай ёмістасці, посуду і ў царкоўнаславянскую мову перакладаецца як спуд. Беларускія перакладчыкі не захоўваюць царкоўнаславянскіх, жадаючы растлумачыць сэнс выказвання Хрыста: «пад пасудзінаю» (БПЦ), «пад пасудзінай» (ККББ), «пад судзінай» (Дз-М. і Л.), «пад карэц» (Ст.)

Фразеалагічная адзінка *закопваць (закапаць) <свой> талент у зямлю* з'яўляецца, на думку І. Я. Лепешава, паўкалькэй з рускай *зарываць (свой) талант в землю* і скалася на аснове прытчы ў Евангеллі паводле Мацвея 25:15–30. Лексема «талент» (рус. талант, ц.-слав. талант) паходзіць ад грэчаскага слова *τάλαντον* – грашовая адзінка. У Евангеллі выраз выкарыстоўваецца ў сваім прамым значэнні. Усе беларускія перакладчыкі пакінулі грэчаскую лексему, але ў розным фанетычным афармленні: талант (БПЦ, ККББ), талант (Дз-М. і Л.) і талань (Ст.)

Уласна беларускім фразеалагізмам І. Я. Лепешаў называе *адвейваць зерне ад паловы*, але адзначае, што гэта «мадэліраваны выраз, створаны на ўзор рускага *отделять пшеницу от плевел* з захаваннем структуры і заменай кампанентаў іншымі словамі». Беларускія перакладчыкі імкнуліся дакладна перадаць арыгінальны тэкст, таму ніхто з іх не выкарыстоўвае гэты выраз. Да таго ж у арыгінале няма яго дакладнага эквівалента, фразеалагізм з'явіўся на аснове прытчы ў 13:24–30. У перакладзе БПЦ мы бачым «пшаніцу» і «пустазелле», ККББ – «пшаніцу» і «каласоўнік», у Л. Дзекуць-Малея і А. Луцкевіча – «пшаніцу» і «кукаль», у Я. Станкевіча – «пшонку» і «кукель».

Некаторыя фразеалагічныя адзінкі ў слоўніку І. Я. Лепешава не маюць спасылкі на Евангелле паводле Мацвея, але, на наш погляд, паходзяць менавіта адтуль. Напрыклад, фразеалагізм *браты нашы меншыя* прадстаўлены як паўкалькэй з рускай з апеляваннем да вядомага верша С. Ясеніна, але ж у 25:40 мы бачым такія радкі: *ἐφ' ὅσον ἐποίησατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τὸν ἐλαχίστον, ἐμοὶ ἐποίησατε* – літ. «як вы зрабілі аднаму з тых братоў маіх меншых, мне зрабілі». Хутчэй за ўсё, рускі паэт выкарыстаў біблейскі выраз. Выраз *<п> пальцам не варухнуць (не паварушыць, не паварухнуць)* аўтар слоўніка апісвае як кальку з французскай, які «склаўся на аснове евангельскага тэксту пра фарысеяў», прыводзіць цытату з Евангелля, але без спасылкі, а гэта ўрывак 23:4. Фразеалагізм на *ѣту* І. Я. Лепешавым ніяк не звязваецца з Бібліяй, толькі з грэчаскім алфавітам, але ж, хутчэй за ўсё, гэты выраз паходзіць з 5:18.

Такім чынам, розныя беларускія перакладчыкі Евангелля паводле Мацвея імкнуцца не захоўваць існуючы ў сучаснай беларускай мове фразеалагізм, калі ён узнік не як літаральны пераклад (*збожа оня, воўк у авечай скуру*), але дакладна перакладаюць урыўкі, на падставе якіх з'явіліся фразеалагічныя адзінкі, калі гэтыя ўстойлівыя выразы – эквівалент арыгінальнай грэчаскай фразы.

Літаратура

1. Лепешаў І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў. Мн., 2004.
2. Новы Запавет Госпада нашага Ісуса Хрыста / пераклад з грэч. на суч. бел. мову Біблейскай камііі БПЦ; адк. рэд. працяг. Сергій Гардун. Мн., 2017.
3. Новы Запавет і Псалмы / пер. Л. Дзекуць-Малея і А. Луцкевіча [і інш.]. URL: <http://chasaslovec.info/index.php?do=cat&category=dmluck>.
4. Святая Бібія / пер. Я. Станкевіча за дапамогаю М. Гітліна. URL: <http://chasaslovec.info/index.php?do=cat&category=stankevich>.
5. Новы Запавет: пераклад з арыгінальнай мовы / Секцыя па пер. літург. тэкстаў і афіц. дак. Касцёла Каміс. Божага Культу і Дысцыпліны Сакрамэнтаў пры Канферэнцыі Катал. Біскупаў у Беларусі. Мінск, 2017.